

Б.К. Тажгарина*

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы
*e-mail: Tazhgarina@mail.ru

СОТТАЛҒАН ӘЙЕЛДЕР ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ

Андатпа.

Бұл мақалада сотталған әйел құқықтарының жағдайы қарастырылады. Әйелдер құқығын қорғау тұжырымдамасындағы маңызды тетік адам құқықтары жөніндегі Уәкіл институты болды. Осы мемлекеттік құқық қорғау институтын қалыптастыру Қазақстандағы демократияны тереңдетудің маңызды қадамы, мемлекеттің барлық ұмтылыстарына қарамастан, әйелдер әлі де тұрмыстық және басқа жағдайларда зорлық-зомбылыққа ұшырайтыны баса айтылады. Отбасындағы агрессия жазасыздықпен, құқықтық тәртіп органдарының жеткіліксіз бастамашылығымен және қоғамның әйелдерге қарсы мәжбүрлеу актілеріне төзімділігімен байланысты проблема болып қала береді, ал Қазақстандағы әйелдердің жағдайы нақты қолдау мен гендерлік түзетуді қажет етеді. Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттардың қайнар көздері халықаралық шарттардың баптары, халықаралық ұйымдардың қарарлары, саяси келісімдер, конфедерация мен кездесулердің құжаттары, халықаралық әдет-ғұрыптар болып табылатындығы да сөз болады. Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттардың ерекшелігі – олардың барлығы дерлік жазбаша құқық түрінде пайда болуы. Адам құқықтарын қорғау саласында әдеттегі нормалар халықаралық ұйымдардың шарттарында немесе қарарларында бекітілген нормаларды жалпы тану және қолдану арқылы қалыптасады.

Мақала мақсаты: Қазақстанда сотталған әйелдер құқықтарының сақталуына әсер ететін факторларды анықтап, әйелдердің құқықтарын қорғауға және қамтамасыз етуге бағытталған практикалық ұсынымдар әзірлеу.

БҰҰ-ның көпжылдық қызметі адам құқықтарын Халықаралық қорғау адам құқықтарын қорғау саласында жалпыға бірдей ұсынымдар мен мемлекеттердің адам құқықтары саласындағы өздерінің халықаралық міндеттемелерін орындауын тексеру, мемлекеттерге заңды міндеттемелер жүктейтін адам құқықтары туралы халықаралық келісімдерді әзірлеу жөніндегі арнайы тетік жасаудан тұратынын көрсетеді.

Негізгі сөздер: Қазақстан Республикасы, әйелдер құқықтары, адам құқықтары, Бас Ассамблея, Конвенция, түрме, мемлекет.

Кіріспе.

Әйелдер құқықтары адам құқықтарының ажырамас бөлігі болып табылады. Қазіргі уақытта басты мәселелердің бірі – әйелдердің құқықтарын қорғау. Бұл мәселені қарастыру үшін тарихты аздап зерттеу керек. Осы мақалада Қазақстан Республикасында әйелдердің құқықтарын қорғауды дамыту мәселелері қаралатын болады. Кез келген құқықтық мемлекеттің ең жоғары құндылығы – адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. Біздің әрқайсымыздың дүниеге келген сәттен бастап құқықтарға ие боламыз. Адам құқықтары декларациясында бекітілген құқықтар. 1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын, адамның барлық негізгі құқықтарын қамтитын алғашқы халықаралық құжаты қабылдады. Қазіргі уақытта үкіметтік және үкіметтік емес құқық қорғау ұйымдары табысты жұмыстануда. Алайда, адам құқықтары саласында әлі де сарқылмас мәселелер бар екенін атап өткен жөн. Айта кету керек, адам құқықтары туралы мәселені жыныстардың теңдігі тақырыбын зерттемеу мүмкін емес. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, республика халқының көпшілігі (52%) – әйелдер құрайды. Әйелдер құқықтарын зерттеудің өзектілігі сонымен қатар қолда бар статистика мен алынған социологиялық сауалнамалар тек қолжетімділікті ғана емес, сонымен бірге әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың өсу тенденциясын көрсететіндігімен байланысты. Сонымен қатар, репродуктивті жастағы әйелдер жиі

зорлық-зомбылыққа ұшырайды, бұл әйелдің өзі мен оның балаларының денсаулығына теріс әсер етеді [1].

Біздер әрқайсымыздың дүниеге келген сәттен бастап құқықтарға ие боламыз. Олар халықаралық қоғам қабылдаған адам құқықтары Декларациясында бекітілгені белгілі. Адам құқықтарын түсіну және оларды ресми түрде бекіту үшін ғасырлар қажет болды. Менің ойымша, егер барлық адамдар өздерінің және басқалардың құқықтарын құрметтесе, жер бетінде қайғы, көз жасы мен әділетсіздік айтарлықтай азаятын еді. Адамның бірінші және басты құқығы – оның өмір сүру құқығы. Әркімнің өз өмірін өткізіп қана қоймай, оны абыроймен сүруге құқығы бар, сондықтан ешкім де жеке тұлғаны моральдық жағынан да, физикалық жағынан да қорламауы тиіс. Адамның жеке басының қадір-қасиеті мен бостандығына құқығы бар. Сондықтан ол еркін таңдау құқығына ие: білім, мамандық, жұмыс. Сондай-ақ, әрқайсысына жеке меншік құқығы беріледі. Бұл адамның табиғаты, біз бәріміз өзіміздің жылжымалы, жылжымайтын мүлікке және басқа құндылықтарға ие болғымыз келеді. Мұны бізден тартып алуға ешкімнің құқығы жоқ. Мемлекет пен оның заңдары адам құқықтарын қорғауға тиіс.

Ежелгі заманнан бері заң барлық мүмкіндікті білдірмейді, бірақ қоғамның өзі орнататын іс-әрекеттің жалпыға бірдей міндетті принциптері. Жыл сайын 10 желтоқсанда адам құқықтары күні атап өтіледі. Тарих бізге көрсеткендей, бұл 67 жыл бұрын, қамқор анаға ұқсайтын жас емес әйел сөйлеп, бүкіл әлем тыңдаған кезде болған. Бұл 1948 жылы 10 желтоқсанда Парижде болды. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы Шайо сарайына жиналып, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комиссиясының төрағасы сөз сөйлеуге көтерілді. АҚШ президенті Франклин Рузвельттің жесірі Элеонора Рузвельт жиналғандарға сенімді түрде: «бүгін біз Біріккен Ұлттар ұйымының өмірінде де, адамзат өмірінде де ұлы оқиғаның қарсаңында тұрмыз – Бас Ассамблеяның адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын бекітуінің қарсаңында тұрмыз», - деді [2]. Ол кіріспе сөз тіркестерін және декларацияның 30 бабын оқығаннан кейін Бас Ассамблея құжатты қабылдады. Күннің соңында Рузвельт ханым қысқаша: «ұзақ жұмыс аяқталды», - деп жазды.

1947 жылдың қаңтарында, БҰҰ комиссиясы жұмыс істей бастағаннан кейін, БҰҰ-ның барлық мүшелеріне сәйкес келетін адам құқықтары туралы құжатты жасау өте қиын міндет екені анық болды. Келіспеушіліктерге байланысты 18 адамнан тұратын Комиссия шексіз дау тудырды. Қытайдан келген Делегат бұл құжатқа Конфуций философиясы кіруі керек деп есептеді; Католик комиссиясының мүшесі Томас Аквинскийдің ілімдерін жақтады; АҚШ өз кезегінде американдық «құқықтар туралы Биллді» талап етті; кеңес өкілдері декларацияға Карл Маркстің идеяларын енгізгісі келді. Бұрын Рузвельт ханым – ол 1948 жылы Сорбонда дәріс оқығанда бөлісті – үлкен отбасын тәрбиелеу оның шыдамдылығын шегіне дейін сезінді деп сенді. Бірақ «Адам құқықтары жөніндегі комиссияға төрағалық ету одан да көп ұстамдылықты қажет етті», - дейді Рузвельт ханым көрермендердің көңілін көтеріп. Бірақ ана болу тәжірибесі де оған пайдаға асты. Сол кезде бір репортер оның Комиссия мүшелерімен қалай келіскенін жазды; Рузвельт ханым «үлкен отбасын жиі шулы, кейде тентек, бірақ көбінесе даңқты ұлдар басқарады, оларды анда-санда орнына қою керек» деп еске алды. Алайда, ол ақкөңілділікті шешімділікпен үйлестіре отырып, басқаларды сендіре алды және сонымен бірге қарсыластарының алдында өзіне жау жасамады.

Екі жылдық отырыстардың, жүздеген түзетулердің, көптеген тұжырымдар мен дауыс берулердің нәтижесінде іс жүзінде әрбір сөз бен ереже бойынша Комиссия әлі күнге дейін жер бетіндегі барлық ерлер мен әйелдердің адам құқықтарын, деректерін тізімдейтін құжат шығарды. Құжат адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы деп аталды. Кейде мүмкін емес болып көрінген жұмыс орындалды.

1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын қабылдады. Бұл адамзат тарихындағы маңызды оқиғалардың бірі, ол мемлекет пен оның азаматтары арасындағы қарым-қатынаста жаңа дәуірдің басталуын белгіледі.

Әйел ол кім? Әйел – туғаннан бастап өмір сүруге, бостандыққа және жеке басына қол сұғылмаушылыққа құқығы бар азамат. Ең алдымен, әйел – ана, пештің қамқоршысы. Тұтқын әйелдердің саны тұтқындар санынан 2-ден 9%-ға дейін құрайды. Жыл сайын бұл көрсеткіш өсіп келеді және оның өсу қарқыны ерлер үшін ұқсас көрсеткіштен асып түседі. Қазақстандағы түзеу мекемелерінде ұсталатын әйелдердің жалпы саны (2017 жылғы 10 қаңтардағы жағдай бойынша) 2 185 құрайды. Қазақстанда қамауда отырған 20 әйелдің әрбір 15-і Ана болып табылады. Ал бүгінгі күні бас бостандығынан айыру орындарындағы әйелдер саны 2 744 адамды құрайды, оның ішінде тергеу изоляторында 8 жүкті әйел, балалары бар 22 әйел және 1 кәмелетке толмаған қыз отыр.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеу пәні – бас бостандығынан айыру орындарындағы әйелдердің құқықтарын қорғау мәселелерін құрайды.

Зерттеу мақсаты – Қазақстанда әйелдер құқықтарының сақталуына әсер ететін факторларды анықтау: Қазақстанда әйелдердің құқықтарын қорғауға және қамтамасыз етуге бағытталған практикалық ұсынымдар әзірлеу. Бас бостандығынан айыру орындарында әйелдерді қорғауды қамтамасыз ету үшін жаңалық құру. Бас бостандығынан айыру орындарындағы әйелдер үшін қолайлы жағдайлар жасау. Жазасын өтегеннен кейін әйелдердің бейімделуі. Медициналық-санитарлық, гигиеналық қызметтердің кемшіліктерін анықтау.

Осы мақсатқа жету үшін бірқатар келесі міндеттерді шешу көзделеді, атап айтқанда:

- Қазақстан Республикасындағы әйелдер құқығын қорғаудың түрлі нысандарының тиімділігін ашу;
- Бас бостандығынан айыру орындарындағы әйелдерді зорлық зомбылық пен қанаудың барлық түрлерінен қорғау;
- Әйелдер құқығын қорғау саласындағы халықаралық құжаттардың ерекшелігін ашу және олардың ұлттық заңнамаға әсерін анықтау;
- Әйелдер құқығын қорғау саласындағы ұлттық заңнаманы жетілдіруде практикалық ұсынымдар әзірлеу.

Әмбебап Конвенцияның ең тән мысалы – «әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы» 1979 жылғы Конвенция. Аймақтық конвенциялардың мысалы – Еуропалық әлеуметтік хартия және Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық конвенция (1950). Бұл 1979 жылғы «әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы Декларация» Конвенциясымен қатар маңызды халықаралық құжат болып табылады [3]. Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комитеті, Еуропалық адам құқықтары жөніндегі сот, Еуропалық адам құқықтары жөніндегі комиссия, БҰҰ азаптауға қарсы комитеті сияқты халықаралық органдар жатады. Денсаулық сақтау және медициналық көмек құқығы. Сотталған әйелдердің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етуге. Азаптауға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын емдеу мен жазалауға қарсы Конвенция (1984).

Бас бостандығынан айыру орындарындағы әйелдердің денсаулығын қорғауға, жазасын өтеу шарттарына, әйелдерді күзетпен ұстауға, медициналық көмек көрсетуге, оның ішінде психикалық, санитарлық-гигиеналық қызмет көрсетуге қатысты мәселені шешуге басты назар аударылған. Пенитенциарлық саясатта мекемелердің сапасы және өтеу жағдайларын жақсарту маңызды элемент болып табылады [4].

Сотталған әйелдердің ерекшеліктерін ескере отырып және оларды қайта әлеуметтендіру тиімділігін арттыру. Жеке тұлғаны қайта әлеуметтендіру процесі, жаңа әлеуметтік ортаға кіру, қоршаған ортаның құндылық бағдарларының жүйелері, моральдық талаптарды, көзқарастарды, әлеуметтік ұстанымдарды қабылдау деп түсінілетін әлеуметтік бейімделу процесіне ерекше назар аудару қажет. Бас бостандығынан айыру жазасын өтеген сотталған әйелдердің әлеуметтік бейімделу процесі – олар бұрын қабылданған және сақталуы керек әртүрлі себептерге байланысты ережелерін бұзған сол қоғамға оралады. Түзеу мазмұнындағы ұстау шарттары нормаларға сәйкес және қолайлы болуы тиіс [5]. Гигиена талаптарын сақтау, дұрыс тамақтану. Сотталған әйелдерге отбасын сақтауға, туыстарымен әлеуметтік байланыстарды нығайтуға және дамытуға көмек көрсету. Тұтқын әйелдердің түрмеден кейінгі өмірге және қоғамға қабілеттілігі.

Бостандыққа шыққаннан кейін өмір жалғасады, бірақ көлеңкелерін қалдырады. Жыл сайын бас бостандығынан айыру орындарынан жұмыс табу жағынан көмекке мұқтаж мыңдаған әйелдер шығады. Алайда, бұл әйелдердің тағдырына мемлекет, айналасындағылар, ұжым тарапынан назар аударудың жеткіліксіздігін атап өткен жөн. Босатылған әйелдерге жұмысқа орналасу, тұрғын үймен қамтамасыз ету, сондай-ақ әлеуметтік қызмет көрсету және басқа да мәселелер қажет.

Қазақстан Республикасының жоғары дамыған мемлекеттерінің қатарына кіру мақсаттары аз жұмыс атқаруда, оның ішінде әйелдер – бұл бостандықтың көрінісі, құқықтарды қорғау жөніндегі жұмыстар көрсетілген. Осы бағытта үлкен ғылыми жұмыс жазу барысында әйелдердің құқықтарын қорғаудың нәтижелерімен қатар, бірқатар қиындықтар мен кемшіліктерді, әсіресе жазаны өтеу орындарында олардың жеткілікті екенін көрсетуге тырыстым.

Бұл мәселеде Халықаралық әйелдер құқығын қорғау мәселесіне кешенді көзқарастан тұрады. Әйелдердің құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық құжаттар зерделенді, сондай-ақ сотталған әйелдердің құқықтарын қорғау бойынша маңызы бар құжаттар бар.

Біз адам құқықтары саласындағы халықаралық құқықты дамыту тәжірибесіне сүйене отырып, өзіміз қойған мәселені шешуде шет мемлекеттерді қозғай отырып, зерттеу жүргіздік. Әйелдер құқықтарын іске асырудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін әйелдерге қатысты кемсітушілікті жоюға тырыстық.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Барлық елдерде қылмыстық сот төрелігінің күшеюі әйелдердің аздаған құқық бұзушылықтар үшін бас бостандығынан айыру орындарына түсуін азайтады. Басқа елдерде есірткіге байланысты қылмыс жасағаны үшін қатаң заңдар мен жазалар түрмедегі әйелдердің санына және оның өсу қарқынына түбегейлі әсер етті. Заңнамалық нормалар рухани нормаларды дұрыс түсіндіруге негізделген елдерде әйелдерге қатысты қысым жиі кездеседі және олар «адамгершілікке қарсы құқық бұзушылықтар» деп аталатын бас бостандығынан айыру орындарына түседі. Қорғансыз және осал болғандықтан, әйелдер алдын ала қамауға алу орындарына жиі барады, өйткені олар сотқа дейін кепілге босатылып немесе адвокаттың қызметі үшін ақы төлей алмайды. Маңызды елдерде сотқа дейін сотталғандарға қарағанда көптеген немесе одан да көп әйелдер қамауда болады. Белгілі бір елдерде алдын ала қамауда отырған әйелдердің саны Халықаралық нормаларда белгіленген қағидатқа қарамастан, сотқа дейін ұсталған ер адамдар санына қарағанда тезірек артады: «алдын ала қамауда ұстау қылмыстық іс жүргізуде мәжбүрлеудің соңғы шарасы болып табылады, бұл ретте болжамды қылмысты тергеу тиісті түрде сызылуы тиіс, сондай-ақ қоғамды да, тұтқындау субъектісін де қорғауды құру қажет» [6].

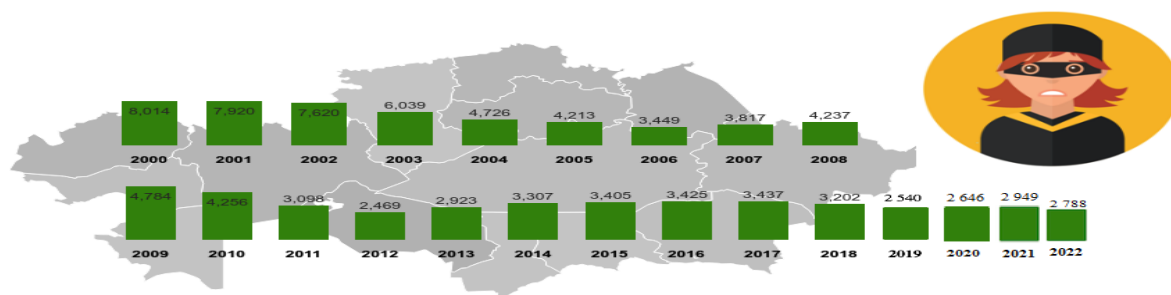
Бұл әйелдердің көпшілігіне қатысты олардың бас бостандығынан айыру орындарында болуы қажет етілмейді, өйткені олар ұсақ құқық бұзушылықтар мен зорлық-зомбылықсыз қылмыстар жасады деп айыпталып, қоғамға қауіп төндірмейді. Кейбіреулер кедейлікке байланысты бас бостандығынан айыру орындарында болады, көпшілігі психикалық сау

емес немесе алкогольді, есірткіні теріс пайдаланады және қоғамнан оқшауланғаннан гөрі арнайы көмекке мұқтаж. Әйелдердің барлығы дерлік құрбан болып табылады, бірақ сонымен бірге оларға қатысты кемсітушілік заңнама нормаларының қолданылуына байланысты түрмеде отыр.

Сотталған еркектер әрқашан әйелдерге қарағанда әлдеқайда көп, бұл сотталған әйелдердің ерекше қажеттіліктерін елемеге қызмет етеді. Олар сондай-ақ түрмеде отырған ер адамдар сияқты көптеген мүмкіндіктерге қолжеткізе алмайды. Жазаларды орындау жүйесінің әйелдер қылмысының мәні бар себептерді жоюға дәрменсіздігі басқа елдерде әйелдердің жаңа құқық бұзушылықтар жасау жағдайлары санының өсуінен көрінеді.

Жалпы Қазақстан Республикасы бойынша сотталған әйелдердің статистикалық көрсеткішіне сүйенетін болсақ 2000-2022 жылдар арасындағы сотталған әйелдердің саны, барлығы төмендегідей көрсеткішті көрсетіп отыр:

Кесте 1 – Қазақстан Республикасында сотталған әйелдердің саны

Ескерту: кесте [7] дереккөзі негізінде құрастырылған

Ұстау кезінде әйелдер жыныстық қысымға ұшырайды және аяусыз қарым-қатынастың басқа түрлерін сезінеді, мұндай Әйелдердің зорлық-зомбылығы үшін олар жасаған қылмыстарын мойындауға қабілетті. Қауымдастықтар желісінде тікелей мұның жағдайы, сауалнаманы ер адам жүргізеді және ол, оған дейін басқа еркек өкілдерімен шектеулі байланыста болған әйелді қорқытуға қабілетті. Сонымен қатар, осы қауіптің шындығына қарамастан, жыныстық қудалаудан қорқу бар. Кедей және сауатсыз әйелдердің мойындау куәліктеріне қол қоюы туралы көптеген мәліметтер бар, олар қандай да бір жолмен көрсетілмейді (бұл жағдайда бас бармақтың ізі көбінесе қолтаңбаға арналған). Сот төрелігінің жекелеген жүйелерінде айыпталушының мойындауына шамадан тыс сенім арту белгіленді, ал басқа дәлелдердің жоқтығында мұндай нығайтылмаған мойындау негіз бола алады. Тергеу жүргізіліп жатқан мемлекеттің аумағында тұрақты тұрмайтын шетелдіктер айыпталушылардың ең осал санатын білдіреді. Олар бүкіл сот процесінде қиындықтарды сезінеді. Бұл қиындықтар тілдік тосқауылмен, қоғамдық қатынастардың болмауымен (оның болуы әйелді көптеген нұсқаларда қолдауы мүмкін) және мұндай әйелдермен қарым-қатынасты жиі теріс пайдаланумен, сонымен қатар олардың шет елде жұмыс істейтін заңды құқықтары туралы хабардар болуымен байланысты.

Түрме жағдайында әйелдер әсіресе дәрменсіз. Олар қолсұғушылықтан немесе жаман қарым-қатынастан ерекше қорғауды қажет етеді. Оларға физиологиялық қауіпсіздікке кепілдік беру керек.

Бас бостандығынан айыру аймақтарына түскен жүкті әйелдер немесе бала емізетін аналар өте қиын жағдайға тап болады, яғни түзету мекемесі баланы тәрбиелеу үшін өте қолайлы орын емес, оның ішінде осы мақсатта қажетті санитарлық-гигиеналық және басқа жағдайлар болған жағдайда ғана. Сонымен қатар, кішкентай баланы анасынан бөлу туралы

шешім қабылдау оңай емес. Колонияда болу кезінде оларды толыққанды қалыптастыру үшін түзеу мекемесінің шекарасынан тыс жерде балаларды тәрбиелеу жағдайларына өте жақын болатын арнайы тұру, тамақтандыру, қызмет көрсету, медициналық қызмет көрсету жағдайларын қамтамасыз ету қажет. Сондай-ақ, бала 3 жасқа толғаннан кейін балалар үйінен кетіп, анасынан бөлінетін процедураларға қатысты мәселеге ерекше назар аудару қажет. Ананың баламен қарым-қатынасы тоқтап қалмауын қамтамасыз ету өте маңызды.

Қорытынды.

Бұл тақырыпты тек әйелдердің жағдайына арнадық. Бұл тақырып қоғам алдында ауқымды рөл атқарады және біз оның бір бөлігін ғана қозғадық. Планетаның осал бөлігі, олар өздеріне үйреніп қалған нәрселерден шектелген жерлерге түсіп, үлкен күйзеліске ұшырайды, психика мен денсаулыққа соққы береді. Түзеу колониялары мінсіз емес. Сотталған әйелдерді қателерін түзету, қайта тәрбиелеу және олардан қоғамнан тыс адамдар жасау үшін қамауға алады.

Әйелдер оларға азаптау мен қатыгездікті қолдануға осал болып қана қоймайды, сонымен қатар олар бас бостандығынан айыру орындарында назардан тыс қалуға бейім ерекше қажеттіліктерге ие.

Біз бұл адамдарды азаптаудан және қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе арнамысты қорлайтын әрекеттердің басқа түрлерінен қорғау тетігін нығайту үшін тұтқындармен қарым-қатынасты бақылауды жүзеге асыру туралы мәселелерге тоқталдық.

Демек, бас бостандығынан айыру орындарындағы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық пен азаптау ықтималдығы тек осы мекемелердегі жағдайды түзетуге бағытталған жұмыс арқылы шешілмейтін мәселе болып табылады.

Негізінен проблема – бұл бағдарламаларды әзірлеу кезінде әйелдердің ерекше қажеттіліктері жиі ескерілмейді және олардың қорғанысы мен қауіпсіздігі жиі назардан тыс қалады. Әйелдердің тек әйелдер түрмелеріндегі қажеттіліктеріне, олардың бас басқару деңгейіндегі ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, әзірлеу, сондай-ақ тиісті бюджеттерді бөлу тұрғысынан көп көңіл бөлу қажет болғанымен, мұның бәрі пенитенциарлық жүйеде ұстау шарттарына әсер етеді.

Мақала барысын тарихтан бастауымыз, халықаралық шарттар мен ережелерді қозғадық (БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы Конвенциясы, 1993 жылғы Венадағы адам құқықтары жөніндегі дүниежүзілік конференция, әрине, Бангог ережелерінсіз болған жоқ).

Ақпараттық технологияларға келетін болсақ, қазір бәрі уақытпен қатар жүруі керек, жаңа технологиялар орнатылуы қажет. Егер біз халықаралық стандарттарға сүйенетін болсақ, біздің мемлекетіміз үлкен қадаммен алға басар еді. Егер әрбір әйел түзеу мекемелерінде білім алса немесе жалғастырса, тәрбие іс-шаралары өткізілсе, онда еліміздің болашағы үшін алаңдауға болмайды. Өйткені кез келген адамды қайта тәрбиелеп, жақсы жаққа ауыстыруға болады. Осы жерлерде болу жағдайларын жақсартуға тырысып, түрмедегі әйелдердің физиологиялық ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеру қажет деп шешті. Әрине, бұл өлім қауіпін, жұқпалы ауруларды, ұрпақты болу қауіпін азайтады.

Шынында да, сотталған адамның психологиясын нығайтуда жетістікке жету үшін денсаулықты сақтау шараларын әзірлеу, Денсаулық сақтау органдарының, пенитенциарлық мекемелердің күш-жігерін біріктіру және бұрынғы сотталғандарға босатылғаннан кейін оларға тиімді қолдау көрсету қажет.

Әйел тұтқындар қоғамның мүшесі болып қала береді, сондықтан түзеу мекемелерінің қызметкерлері олармен, отбасыларымен бірге тиісті бағдарламаларды орындау және олар келген сәттен бастап психологиялық көмек көрсету үшін жұмыс істеуі керек. Сотталғандарды қалыпты өмірге оралу үшін бас бостандығынан айыруға ынталандыру және оларға көмек көрсету болашақ пен адамға қамқорлық жасауға бағытталған мекемелер

ретінде түзеу колонияларының басты міндеті болуы керек. Жоспарлау арқылы әйелдер түзеу мекемелерінің қызметкерлері құрметпен қарауы керек.

Мұндай көзқарассыз бас бостандығынан айыру орындары сотталғандар мен қызметкерлердің психикалық денсаулығына айқын қауіп төндіреді, бірақ бас бостандығынан айыру сотталғандардың өзін-өзі бағалауын арттыру, олардың өмірдегі мүмкіндіктерін арттыру және оларды пайдалы және заңға бағынатын азаматтар ету мүмкіндігі ретінде пайдаланылса, сотталғандардың психикалық денсаулығы сақталады және нығаяды.

Бүгінгі таңда пенитенциарлық саладағы әлеуметтік қызметкерлердің негізгі жұмыс принципі дәл бас бостандығынан айыру орындарында болған алғашқы күндерден бастап сотталған адам бостандыққа шығуға дайындалып, өзін босатып, қоғаммен одан әрі қарым-қатынас орнатуды білуі керек. Олардың мақсаты сотталушыға қатысты жазаның орындалуын қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар пенитенциардан кейінгі кезеңде жаңа өмірге бейімделуге көмектесу болуы керек. Әрине, өтеу шарттарында әлі де шешілмеген мәселелер жеткілікті, бірақ біз сотталған әйелдер үшін маңызды болып табылатын кейбір аспектілерді бөліп көрсетуге тырыстық.

Қорытындылай келе біз әйелдердің құқықтарын қорғау мәселелерін іске асыру және шешу үшін мыналарды ұсынғымыз келеді: Әйелдер өз құқықтарын, сондай-ақ ана мен басқа құқықтарды жүзеге асыра алмайды. Сондықтан әйелдерге әйел, ана сияқты өз құқықтарын пайдалана алуы үшін көмектесу керек.

Ана құқықтарын іске асыру бойынша: бас бостандығынан айыру орындарындағы балалар неге анасы сотталғандықтан зардап шегуі керек?

Қазақстанда осындай жағдай болды: Наталья Слекишина біреудің мүлкін ірі мөлшерде ұрлау мақсатында жасалған қарақшылық үшін сегіз жылға бас бостандығынан айырылды. 2015 жылдың қаңтарында Наталья Слекишина екі серігімен бірге өз жұбайының үйіне, сонымен қатар сол үйде өзі тұрып, шабуыл жасады, процестің пайдаланылған материалдарымен, осы оқиғаға дейін көп ұзамай Слекишина мен оның жұбайы арасында отбасылық оқиғалар пайда бола бастады, содан кейін ер адам оған олардың ажырасып жатқанын айтты. 2015 жылғы 27 қаңтарда кешке қарай Слекишина өзінің үйіне сол кезде ақша керек болған досы Р.Б. Жексенбаевты шақырды. Жексенбаев Слекишинаның ұсынысына келісті, содан кейін олар осы қылмысты жасаудың барлық элементтері мен әдістерін талқылады, яғни олар зорлық-зомбылық қолдану қауіпімен біріктірілген ірі мөлшерде бөтеннің мүлкін ұрлау мақсатында шабуыл жасауға қылмыстық қастандық жасады. Шабуылды жүзеге асыру үшін тағы бір адам тартылды. 2015 жылдың 28 қаңтарында ер адамдар Слекишина мен оның жұбайының анасы болған үйге кірді. Олар қайын енесін байлап, оны ұрып тастады. Сонымен бірге, істің қолданылған материалдарынан көрініп тұрғандай, Слекишаның өзі көмек пен қарсылық туралы айқайды салғаны мәлім. Нәтижесінде қылмыскерлер, қылмыстық іс материалдарына сәйкес, үйден зергерлік бұйымдарды, ұялы телефондарды және 7 400 доллар мен 799 мың теңгені ұрлап әкеткен. Айта кету керек, ұрланған 7 400 доллар Слекишинаның өзіне тиесілі болды. Кейінірек қылмыскерлер соманы өз араларында бөлгені анықталды. Сонымен бірге, қыздың жұбайы шабуылға дейін көп ұзамай бірге тұратын әйелдің қатысуында үлкен ақша санағаны туралы айтты. Бірақ ол бұл ақшаны үйде сақтамады. Сонымен қатар, Слекишинаның бұрын сотталмағаны, сұлулық салонында маникюр шебері болып жұмыс істегені белгілі болды. Сот ісін жүргізу барысында сотталушы Слекишина өзінің кінәсін мойындамады. Бірақ тағы екі сотталушы оның шабуылды дайындауға тікелей қатысқанын көрсетті. Сонымен қатар, қоңыраулардың егжей-тегжейіне сәйкес, көп ұзамай тонауға дейін ол бірнеше рет ұялы телефон арқылы қылмыскерлермен байланысып, қылмыскерлер қайын енесіне қауіп төндірген пышақты жасыруға тырысты. Үшеуі де Алматы аудандық сотының шешімімен мүлкі тәркіленіп, жалпы режимдегі колонияларда 8 жылға бас бостандығынан

айырылды. Естеріңізге сала кетейік, 2015 жылдың маусымында Слекишина ТИЗО қызметкерлерін топтық зорлады деп айыптады. Кейінірек сараптамада анықталғандай, олардың біреуінен қыз баланы дүниеге әкелді. Зорлау күдігі бойынша уақытша ұстау изоляторының күзетшісі Руслан Хакимов ұсталды. Соттың мәліметінше, Хакимов бірнеше бап бойынша айыпталуда «бірнеше рет жасалған зорлау және билікті немесе лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану» Слекишинаның адвокаты Айман Умарова 2 қылмыстық іс қозғалғанын мәлімдеді. Біреуі Алматының №18 тергеу изоляторы бастығының орынбасары Омарбековке қатысты, ол Слекишинаның зорлау туралы мәлімдемесін жасырған, екіншісі – 5 миллион туралы алдау туралы. Бақылаушы Хакимов Слекишинаға 5 миллион теңге төлегенін мәлімдеді, ол Хакимовпен жақын қарым-қатынас ерікті екендігі туралы қате айғақтар беріп, сонымен бірге адвокаттардан бас тарту туралы қолхат жазғандай болды. Енді түрме күзетшілерінің құрбаны қалған үш бақылаушыға қарсы қылмыстық іс қозғауға ұмтылуда. Мысалы, ол айыптау үкімінен кейін бақылаушы Хакимовқа тынышталды ма деген сұраққа Слекишина «жоқ, Мен әлі тынышталған жоқпын, біз соғысып жатырмыз» деп жауап берді.

- Әділеттілік жеңіске жете алмады деп ойлайсыз ба?

- Жоқ, өйткені бәрі бірдей жазаланбаған.

Слекишина қазір қандай қаражатқа тұратындығы туралы сұраққа ол: жұмыс істей бастады, туыстары мен достары көмек көрсете бастады. Сонымен қатар, ол бостандықтағы өмірін бақытты деп санайтын нәрсені қосты, ол және бала өзін керемет сезінеді. Мекеменің бақылаушысы Хакимов зорлағаны үшін 9 жылға бас бостандығынан айырылды. Әрі қарай, әйел жазаны кейінге қалдыру туралы өтініш білдіріп, соттан оны колонияда дүниеге келген бала 14 жасқа толғанға дейін босатуды сұрады. Сот өтінішті ішінара қанағаттандырып, жазасын өтеуді 5 жылға кейінге қалдырды.

Экономикалық құқықтар: тігінші, аспаз, шаштараз, суретші болу және т.б. болашақта өз мамандығы бойынша жұмысты жалғастыру.

Нарықтық қатынастар: бостандыққа шыққаннан кейін әйелдің өз капиталы бар ма (шот). Ақша табуға мүмкіндік бар ма?

Жүргізілген зерттеу негізінде біз бас бостандығынан айыру орындарында әйелдердің құқықтарын қорғаудың маңызды мәселелерін анықтадық. Жалпы, біз әйелдердің құқықтарын қорғау мәселелерін шешуді жетілдіру және іске асыру үшін ұсынғанымыз түзеу мекемесі қызметінің, сондай-ақ әйелдерді қорғау құқықтарының тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся обращения с заключенными в 2015 году. [Электронный ресурс] — URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml (дата обращения: 24.01.2024)

2 Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. 1948 жылы 10 желтоқсанда. [Электрондық ресурс] — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> (қаралу уақыты: 24.01.2024)

3 Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні Қазақстан Республикасының орындауы туралы екінші кезеңдік баяндаманы бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 20 шілдедегі №435 қаулысы. [Электрондық ресурс] — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000435/compare> (қаралу уақыты: 24.01.2024)

4 Пробация туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 30 желтоқсандағы №38-VI ҚРЗ [Электрондық ресурс] — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000038> (қаралу уақыты: 20.01.2024)

5 Миканадзе Г. Общественный контроль в пенитенциарных учреждениях Грузии. Материалы круглого стола. — 4(16). — 2023. — С. 74-77

6 Зайролла С.Т. Қазақстан Республикасының қылмыстық – атқару құқығы. Лекциялар курсы. — 2015. — С. 88-89

7 Сотталған әйелдердің саны, барлығы. [Электрондық ресурс] — URL: https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=91&slug=-74&cat_id=4&lang=kk (қаралу уақыты: 27.01.2024)

ЗАЩИТА ПРАВ ОСУЖДЕННЫХ ЖЕНЩИН

Аннотация.

В данной статье рассматривается состояние прав осужденных женщин. Важным механизмом в концепции защиты прав женщин стал Институт уполномоченного по правам человека. В статье подчеркивается, что несмотря на формирование этого государственного правоохранительного института как важного шага к углублению демократии в Казахстане, на все стремления государства, женщины по-прежнему подвергаются насилию в бытовых и других ситуациях. Агрессия в семье остается проблемой, связанной с безнаказанностью, недостаточной инициативностью органов правопорядка и толерантностью общества к актам принуждения против женщин, а положение женщин в Казахстане требует реальной поддержки и гендерной коррекции. Также следует отметить, что источниками международных стандартов в области прав человека являются статьи международных договоров, резолюции международных организаций, политические соглашения, документы Конфедерации и встреч, международные обычаи. Особенностью международных стандартов в области прав человека является то, что почти все они появляются в форме письменного права. В области защиты прав человека обычные нормы формируются путем общего признания и применения норм, закрепленных в договорах или резолюциях международных организаций.

Цель статьи-выявить факторы, влияющие на соблюдение прав женщин, осужденных в Казахстане, разработать практические рекомендации, направленные на защиту и обеспечение прав женщин.

Многолетняя деятельность ООН показывает, что международная защита прав человека заключается в выработке универсальных рекомендаций в области защиты прав человека и специального механизма по проверке выполнения государствами своих международных обязательств в области прав человека, разработке международных соглашений о правах человека, налагающих на государства юридические обязательства.

Ключевые слова: Республика Казахстан, права женщин, права человека, Генеральная Ассамблея, Конвенция, тюрьма, государство.

PROTECTION OF THE RIGHTS OF CONVICTED WOMEN

Abstract.

This article examines the state of the rights of convicted women. The Institution of the Commissioner for Human Rights has become an important mechanism in the concept of protecting women's rights. The article emphasizes that despite the formation of this state law enforcement institution as an important step towards deepening democracy in Kazakhstan, despite all the aspirations of the state, women are still subjected to violence in domestic and other situations. Aggression in the family remains a problem related to impunity, insufficient initiative of law enforcement agencies, and tolerance of society to acts of coercion against women, and the situation of women in Kazakhstan requires real support and gender correction. It should also be noted that the sources of international human rights standards are articles of international treaties, resolutions of international organizations, political agreements, documents of Confederation and meetings, and international customs. The peculiarity of international human rights standards is that almost all of them appear in the form of written law. In the field of human rights protection, customary norms are formed through the general recognition and application of norms enshrined in treaties or resolutions of international organizations.

The purpose of the article is to identify the factors influencing the observance of the rights of women convicted in Kazakhstan and to develop practical recommendations aimed at protecting and ensuring women's rights.

The long-term activities of the United Nations show that international human rights protection consists of the development of universal recommendations in the field of human rights protection and a special mechanism to verify the fulfillment by States of their international obligations in the field of human rights, the development of international human rights agreements imposing legal obligations on States.

Key words: Republic of Kazakhstan, women's rights, human rights, General Assembly, Convention, prison, state.

REFERENCES

1 Minimal'nye standaptnye pravila Organizatsii Ob"edinennykh Natsii, kasayushchiesya obrashheniya s zaklyuchennymi v 2015 godu [United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners in 2015]. Available at — URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml [in Russian] (accessed: 24.01.2024)

2 Birikken Ұлттап Ұймының Bas Assambleiasy Adam құқықтапының жалпыға birdei deklarasiasy. 1948 jyly 10 jeltoqsanda [The General Assembly of the United Nations is a general declarator of human rights. On December 10, 1948]. Available at — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> [in Kazakh] (accessed: 24.01.2024)

3 Ekonomikalyq, әлеумettik және мәдени құқықтап туралы halyqaralyq paktini Qazaqstan Respublikasynyñ oryndaуy туралы ekinši kezeñdik baıandamany bekitu туралы Qazaqstan Respublikasy Ұkimetiniñ 2017 жылғы 20 шіldedegi №435 qaulysy [Ekonomikalyq, әлеумettik және мәдени құқықтар туралы halyqaralyq paktini Qazaqstan Respublikasynyñ oryndaуy туралы ekinši kezeñdik baıandamany bekitu туралы Qazaqstan Respublikasy Ұkimetiniñ 2017 жылғы 20 шіldedegi №435 qaulysy]. Available at — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000435/compare> [in Kazakh] (accessed: 24.01.2024)

4 Probasia туралы Qazaqstan Respublikasynyñ Zańy 2016 жылғы 30 jeltoqsandaғы №38-VI QPZ [Law of the Republic of Kazakhstan on Publicity No. 38-VI dated December 30, 2016]. Available at — URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000038> [in Kazakh] (accessed: 20.01.2024)

5 Mikanadze G. (2023) Obshhestvennyi kontrol' v penitentsiarnykh uchrezhdeniyakh Gruzii. Materialy kruglogo stola [Public control in penitentiary institutions of Georgia. Round table materials]. 4(16). P. 74-77 [in Russian]

6 Zairolla S.T. (2015) Qazaqstan Respublikasynyñ qylmystyq – atqaru құқығы [Criminal law of the Republic of Kazakhstan]. Leksialar kursy. P.88-89 [in Kazakh]

7 Sottalğan әielderdiñ sany, barlyғы [Number of female convicts, total]. Available at — URL: https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=91&slug=-74&cat_id=4&lang=kk [in Kazakh] (accessed: 30.01.2024)

Information about authors:

Bela Tazhgarina – **corresponding author**, master of legal sciences, senior lecturer of the Department “Criminal legal disciplines”, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Republic of Kazakhstan

E-mail: Tazhgarina@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8706-1811>

Информация об авторах:

Бәла Тажгарина – **основной автор**, магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры «Уголовно-правовых дисциплин», Атырауский университет имени Х.Досмухамедова, г. Атырау, Республика Казахстан

E-mail: Tazhgarina@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8706-1811>

Авторлар туралы ақпарат:

Бәла Тажгарина – **негізгі автор**, заң ғылымдарының магистрі, «Қылмыстық-құқықтық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: Tazhgarina@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8706-1811>